

Ohlédnutí za historií zpřístupnění zámku Litomyšl a jeho poslední reinstalaci

A Look Back at the History of Litomyšl Castle and Its Last Reinstallation

Petr Weiss

Abstrakt: Litomyšlský zámek patří bezesporu mezi architektonické skvosty renesanční architektury, jejíž zachované hodnoty vedly v roce 1999 k zápisu této národní kulturní památky na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. V popředí zájmu byla od 20. století mj. snaha o rekonstrukci renesančních sgrafit, neméně zajímavou součástí jsou však i zámecké interiéry. Cílem této studie je shrnutí historie zpřístupnění interiérů zámku Litomyšl pro veřejnost, osudů zdejších mobiliárních fondů a pevné výzdoby a zejména podrobnější přiblížení poslední reinstalace z roku 2021. Tato reinstalace proběhla dle aktuální metodologie interiérových instalací památkových objektů ve správě Národního památkového ústavu a bylo díky ní docíleno navrácení původní funkce zámeckým interiéřům na podkladě historických inventářů z první poloviny 19. století za pomoci části kmenového fondu, dalších rodových fondů a analogických svozů. Nastíhuje rovněž dynamické změny dobového vkusu jednotlivých generací soukromých majitelů, a ještě více turbulentní přístupy k prezentaci zámeckých interiérů veřejnosti ve 20. století, stejně tak dobové hodnocení zachované výzdoby, tedy aspekty, které jsou rovněž naprosto klíčové pro pochopení někdejších i dnešních osudů zámeckých interiérů.

Klíčová slova: reinstalace; zámek; Litomyšl; mobiliář; interiéry

Článek vznikl v rámci výzkumné oblasti *Tvorba metodik pro naplňování řádné správy památkového fondu zpřístupněného veřejnosti* financované z institucionální podpory MK ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

Abstract: The Litomyšl Castle is undoubtedly one of the architectural gems of Renaissance architecture, whose preserved values led in 1999 to the inscription of this national cultural monument on the UNESCO World Heritage List. Since the 20th century, efforts to reconstruct the Renaissance sgraffito have been at the forefront of interest, but the castle interiors are no less interesting. The aim of this study is to summarize the history of making the interiors of the Litomyšl Castle accessible to the public, the fate of the local furnishings and fixed decorations, and in particular a more detailed look at the latest reinstallation in 2021. This reinstallation was carried out in accordance with the current methodology of interior installations of heritage buildings under the administration of the National Heritage Institute, and thanks to it, the original function of the castle interiors was restored on the basis of historical inventories from the first half of the 19th century with the help of part of the stem fund, other family funds and parallel collections. It also outlines the dynamic changes in the contemporary tastes of different generations of private owners, and the even more turbulent approaches to the presentation of castle interiors to the public in the 20th century, as well as the contemporary evaluation of the preserved decorations, aspects that are also absolutely crucial for understanding the former and present-day fate of castle interiors.

Key words: reinstallation; castle; Litomyšl; furniture; interiors

The article was written within the research area *Creation of methodologies for the implementation of proper management of the heritage fund accessible to the public* funded by the institutional support of the Ministry of Culture of the Czech Republic for long-term conceptual development of a research organization (IP DKRVO).

Úvod

Zámek Litomyšl, jehož základní kámen byl položen v roce 1568, vznikl z popudu nejvyššího kancléře Království českého Vratislava II. z Pernštejna.¹ Od té doby se přirozeně utvářely jeho vnitřní prostory podle přání aktuálních majitelů a dobového způsobu

1 RACKOVÁ, Eliška, *Zámek Litomyšl. Malá kniha o velkém stavení*, Litomyšl 2021, s. 17.

Obr. 1. Dobový pohled do audienčního sálu zámku Litomyšl, zdroj: fotoarchiv NPÚ, generální ředitelství, foto: B. Vavroušek, 1916

zařizování a dekorování šlechtických sídel díky rodům Lobkoviců, Trauttmansdorffů² a Valdštejnů. Zastavily se až s posledními majiteli z rodu Thurn-Taxisů v roce 1945, kdy byl zámek Litomyšl zkonfiskován na základě dekretu prezidenta Edvarda Beneše č. 12/1945.

Ze snahy o zachování hodnotných uměleckých předmětů byla zákonem č. 137/1946 Sb. zřízena Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku.³ Do vlastnictví státu se dostalo zhruba 1 570 zámků, zámečků a hradů a přibližně 450 hradních zřícenin a tvrzí.⁴ Uvádí se, že pouze necelých 7 % z celkového počtu bylo vybráno ke zpřístupnění. Tyto tzv. objekty I. kategorie v první fázi zahrnovaly čtyřicet sedm památkových objektů, zatímco k roku 1958 se jejich počet ustálil na čísle 108 hradů a zámků a 23 zřícenin.⁵ Třicet čtyři hradů a zámků I. kategorie posloužilo jako sběrný mobiliář svezeneho z ostatních objektů určeného k jiným účelům (administrativním, sociálním, hospodářským apod.). Tyto svozy však neobsahují předměty z celkového počtu více jak 1 500 zámků, ale pouze z 520. Ze dvou třetin tedy do státního kulturního majetku

2 K podobě interiérů v době hraběte Františka Václava z Trauttmansdorffu více CINKOVÁ, Veronika, Malířství na zámku v Litomyšli v 18. a počátkem 19. století, in: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*, Regionální muzeum v Litomyšli ve spolupráci se Státním oblastním archivem Zámorsk, Státním okresním archivem Svitavy, Litomyšl 2005, s. 55.

3 UHLÍKOVÁ, Kristina, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004, s. 19.

4 MUCHKA, Ivan, Bílá místa péče o hrady a zámky po roce 1945, in: *Bulletin, Státní ústav památkové péče*, Praha 1992, s. 139, případně ke srovnání UHLÍKOVÁ, Kristina, *Národní kulturní komise 1947–1951*, s. 44.

5 MUCHKA, Ivan, *Bílá místa péče o hrady a zámky po roce 1945*, s. 139.

Obr. 2. Současný pohled do audienčního sálu zámku Litomyšl, zdroj: archiv zámku Litomyšl, foto: Petr Weiss, 2021

nepřešlo vůbec nic. Poválečné zpřístupnění hradů a zámků bylo podloženo tzv. instalačními plány či plány kulturního využití, které podrobněji vznikaly od počátku padesátých let 20. století.⁶ Veřejně byl zamýšlený charakter zpřístupňovaných hradů a zámků publikován v článku odborné pracovnice Národní kulturní komise Emy Charvátové, jenž vyšel v roce 1950 v časopisu *Československo* pod názvem „Státní kulturní majetek

6 Národní archiv (dále jen NA), fond Státní památková správa (dále jen SPS), plány instalací, kart. 23. Instalační plány byly vytvořeny pro roky 1950, 1953, 1955. V roce 1961 byl vypracován Generální plán kulturního využití objektů I. kategorie viz BLAŽÍČEK, Oldřich Jakub, *Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů*, Ústí nad Labem 1983, s. 8–12.

Obr. 3. Detail židle z audienčního sálu během restaurování, zdroj: archiv zámku Litomyšl, foto: Petr Weiss, 2022

ve správě Národní kulturní komise“.⁷ Vybrané památky rozdělují do tří skupin podle slohové povahy. První tvořily středověké hrady, vylučující svou povahou jiné využití. Druhou skupinou měla být tzv. muzea bytové kultury od 16. do 19. století, jejichž nově provedená instalace jim měla navrátit příslušné slohové zaměření. Třetí skupinu zpřístupněných objektů tvořila speciální muzea.⁸ Časovým vymezením pro muzea bytové kultury bylo maximálně období biedermeieru, projevoval se tak obecný trend, který brojil proti míšení stylů typickému od 2. poloviny 19. století. Interiéry měly být dle dobového programu „očištěny od nánosů obývání poslední doby, která byla dokladem špatného vkusu šlechty“.⁹ Pouze nepatrný zlomek přístupných památek si směl alespoň z větší části ponechat původní uspořádání (Hrádek u Nechanic) jako doklad prostředí zaniklé společenské vrstvy.¹⁰

7 CHARVÁTOVÁ, Ema, *Státní kulturní majetek ve správě Národní kulturní komise, Československo, 1950*, č. 5, s. 193–201, případně ke srovnání UHLÍKOVÁ, Kristina, *Národní kulturní komise 1947–1951*, s. 48–49.

8 Na III. schůzi Národní kulturní komise ze dne 27. ledna 1948 se na prvním místě uvádí Muzeum společenské a tělesné kultury na Jemništi, specializované hipologické muzeum ve Slatiňanech, ve Slavkově lesnické a lovecké muzeum, v Krásném Dvoře expozice ze sbírek z Polynésie malířky Urbanové a expozice exotické zvířeny v Opočně – viz Národní archiv, fond SPS, Zápis z III. schůze Národní kulturní komise ze dne 27. ledna 1948, kart. 48.

9 MŽYKOVÁ, Marie, *Ke koncepci a vývoji instalací zpřístupněných hradů a zámků 1945–1990*, in: *Bulletin, Praha, Státní ústav památkové péče*, 1991, s. 132.

10 Tématu poválečného zpřístupňování památkových objektů a zejména specializovaným muzejním expozicím se autor této studie věnoval ve své bakalářské a diplomové práci. Viz WEISS, Petr, *Specializované muzejní expozice na českých hradech a zámcích jako jeden z instalačních záměrů po jejich převzetí do vlastnictví státu*, nepublikovaná bakalářská práce, Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2004 a WEISS, Petr, *Specializované muzejní expozice na zámku Jemniště*, nepublikovaná diplomová práce, Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2006, s. 12–18.

Obr. 4. Pohled do hraběcí pracovny v podobě ložnice pro pobyt císaře Františka Josefa I. a jeho doprovodu v roce 1889, zdroj: fotoarchiv NPÚ, generální ředitelství, foto: B. Vavroušek, 1916

Do kategorie muzeí bytové kultury patřila také instalace zámku Litomyšl, která měla být realizována na přání samotného ministra školství a národní osvěty a litomyšlského rodáka Zdeňka Nejedlého.¹¹

Zámek Litomyšl tak byl jako první státní památkový objekt předán do správy Národní kulturní komise od Národního pozemkového fondu k 1. květnu 1947.¹² Slavnostní akt za účasti zhruba stovky pozvaných subjektů proběhl přímo na zámku. Součástí převodu byl rovněž zahradní altán, tzv. salet, formální zahrada, přírodně-krajinářský park a Panský dům, jenž byl dočasně propůjčen místnímu národnímu výboru pro účely mateřské školy, než bude vybudováno nové předškolní zařízení. Druhé patro bylo zapůjčeno kuratoriu městské obrazárny. V přízemí hlavní zámecké budovy se počítalo s využitím šesti místností pro městský a oblastní archiv.¹³ Zámecká kuchyně byla pronajímána místnímu národnímu výboru jako skladiště.¹⁴ Jak je vidět, předseda Národní kulturní komise Zdeněk Wirth se oprávněně obával požadavků národních výborů na další zabírání prostor památkových objektů pro jejich vlastní účely. Z tohoto důvodu vybízel k co nejrychlejšímu zpřístupnění a aspoň provizorní instalaci vybraných památkových objektů.¹⁵

11 UHLÍKOVÁ, Kristina, *Národní kulturní komise 1947–1951*, s. 52.

12 Zápis z 29. června 1947, Národní archiv, fond SPS dodatky, kart. 85 a taktéž zachovaná pozvánka od Národní kulturní komise; z pozvaných např. místní národní výbor, Místní rada osvětová, okresní národní výbor, okresní soudy, správa garáží Československých drah, berní správa, spořitelna, farní úřad, školy ad., fond SPS, kart. 316.

13 NA, fond SPS, Zápis z 18. října 1948 v kanceláři archivu města Litomyšl, kart. 316.

14 NA, fond SPS, nájemní smlouvy z 20. června 1950, kart. 316. Nájemní smlouvy v článku V. obsahují doložku, že pronajímané prostory musí být uvolněny, jakmile se objeví nutnost jejich kulturního využití ve smyslu zákona č. 137/1946 Sb.

15 NA, fond SPS, Zápis o X. schůzi NKK ze dne 5. dubna 1949, kart. 64.

Zpřístupnění zámku Litomyšl

Zpřístupnění zámku Litomyšl bylo ze strany Zdeňka Nejedlého směřováno k 125. výročí narození hudebního skladatele Bedřicha Smetany ve dnech 4.–6. června 1949.¹⁶

Oslavy 125. výročí narození Bedřicha Smetany byly koncipovány pod dobovým heslem Smetana lidu – Lid Smetanovi. Slavnostní otevření zámku proběhlo v sobotu 4. června v 11:00 hodin s proslovem autora expozice Zdeňka Wirtha, které vystřídalo zahájení výstavy Čeští klasikové 19. století ve druhém patře zámku. První den oslav završila opera *Dalibor* v podání Národního divadla. Na programu druhého dne výročí bylo otevření rodného bytu Bedřicha Smetany v protějším pivovaru s úvodním slovem ministra Zdeňka Nejedlého. Během odpoledne v zámeckém parku zazněla další ze Smetanových oper *Dvě vdovy* a k zakončení byla v repríze uvedena opera *Dalibor*. Třetí slavnostní den byl ve znamení vzdání holdu Východočeské pěvecké župy Fibich hudebnímu skladateli u jeho pomníku na náměstí a koncertu na nádvoří zámku, následovala repríza opery *Dvě vdovy* a uvedení divadelní hry Aloise Jiráska *M. D. Rettigová* v zámeckém divadle.¹⁷

Výchozí stav mobiliáře pro interiérovou instalaci

Zápis o předání zámku Národní kulturní komisi obsahuje rovněž vyjádření k mobiliáři, který označuje jako empirový a konstatuje jeho poškození za nacistické okupace. Některé škody měly být způsobeny také Rudou armádou v roce 1945. Zbýlé předměty byly uloženy ve vybraných prostorách v prvním patře zámku. Poškozené mobilie našly umístění v samostatné místnosti v přízemí zámku. Přílohou zápisu jsou také inventáře vybavení zámku a zámecké kaple, dále pak soupis předmětů určených pro převzetí Státními lesy a statky a pro Státní rybniční správu.¹⁸ Ze zápisu z 10. schůze Národní kulturní komise sice vyplynulo, že zámek Litomyšl je „bez mobiliáře“, což však můžeme vysvětlit s ohledem na znalost situace spíše jako bez dostatečného počtu mobiliáře.¹⁹

Všeobecně se uvádí, že k ochuzení vybavení zámku došlo již za knížete Alberta z Thurn-Taxisu. Větší část mobiliáře nechal odvézt poslední majitel zámku do Řezna ještě před rokem 1914.²⁰ Z dalšího dopisu litomyšlského učitele Emila Kodytky adresovaného Státnímu památkovému úřadu v Praze vyplývá, že bývalý ředitel panství Ing. Münch nechal přesunout část vybavení zámku. Jednalo se zejména o empirovou nábytkovou soupravu a část vybavení kaple: liturgické náčiní, ornáty.²¹ V průběhu květnového osvobození v roce 1945 mělo dojít také ke ztrátě kopie Correggiova obrazu *Jupiter a Ió*, případně dalších.

Z historie zámku víme, že Thurn-Taxisové zakoupili Litomyšl v nucené dražbě v roce 1855. Část zařízení, které na zámku zbylo po předešlé éře Valdštejnů, bylo nejspíše odvezeno či prodáno, a tak k největším úbytkům došlo už v této době. Thurn-Taxisové zde trvale nesídlili, a tak neměli potřebu interiéry zámku jakkoliv upravovat pro trvalé bydlení. Výjimku tvořila bezpochyby návštěva císaře Františka Josefa I. v roce 1889, pro niž musela být většina pokojů nachystána a zařízena.²² V neposlední řadě přirozeně docházelo k přesunům nábytkového zařízení již Valdštejny mezi jejich zámeckými sídly.

16 NA, fond SPS, Koncept Národní kulturní komise čj. 4031/1949 z jednání Národní kulturní komise a Pracovního výboru Smetanova roku v Litomyšli 10. května 1949, kdy byl schválen program oslav Smetanova výročí, kart. 316.

17 NA, fond SPS, Program oslav 125. výročí narození Bedřicha Smetany, kart. 316.

18 NA, fond SPS, dodatky, příloha Zápisu z 20. června 1947, která obsahuje následující inventáře: I/2a Inventář bývalého thurn-taxiského důchodenského úřadu v Litomyšli, I/2b inventář bývalého thurn-taxiského zámku v Litomyšli, I/2 c inventář kaple bývalého thurn-taxiského zámku v Litomyšli a I/2 d seznam inventárních předmětů, které přicházejí v úvahu pro převzetí Státními lesy a statky – správou lesů v Poličce od Národní správy thurn-taxiského velkostatku Rychmburk-Litomyšl, kart. 85.

19 NA, fond SPS, Zápis o X. schůzi NKK ze dne 5. dubna 1949, kart. 64.

20 NA, fond SPS, dopis Emila Kodytky čj. 1440/1945, kart. 316.

21 NA, fond SPS, čj. 1822/1945, kart. 316.

22 KONEČNÝ, Stanislav, *Císařské manévry v okolí Litomyšle v roce 1889*, in: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*, Regionální muzeum v Litomyšli ve spolupráci se Státním oblastním archivem Zámrska, Státním okresním archivem Svitavy, Litomyšl 2009, s. 301–312.

Obr. 5. Pohled do stejné místnosti jako knihovny v předchozí interiérové instalaci, zdroj: archiv zámku Litomyšl, foto: Věra Skálová, 2018

Instalace interiérů zámku Litomyšl měla zapadat do konceptu Zdeňka Wirtha v kategorii muzeum bytové kultury období empiru a druhého rokoka.²³ Přestože byl stav zámku označen jako uspokojivý, i tak musely být zahájeny základní údržbové práce spočívající ve vybělení schodiště, jeho elektrifikaci, zasklení oken kaple, opravě komínů, přeložení krytiny saletu i tašek hlavní budovy zámku. Zednické opravy vápennou maltou se nevyhnuly ani arkádám a došlo i k úpravě fasády v přízemí.²⁴

Z dalšího konceptu Národní kulturní komise vyplývají také práce v interiéru: odstraňování či přemísťování kachlových kamen a rovněž odstraňování tapet, které nezapadaly do vymezeného stylového období. Vyklízení se týkalo zámeckého divadla, které mělo být nachystáno k inscenaci Jiráskovy hry o M. D. Rettigové.²⁵ Přípravu zámku a přilehlých zahrad pro slavnostní zpřístupnění měli na starost vybraní zaměstnanci Národní kulturní komise a k nim přidělení brigádníci.²⁶

Kvůli slavnostnímu zpřístupnění zámku Litomyšl pro veřejnost byly zadány vybrané opravy mobiliáře včetně truhlářských a čalounických prací, a to ve velmi krátkém termínu dvou týdnů. Zahrnovaly také čalounické práce v zámeckém divadle.²⁷

23 UHLÍKOVÁ, Kristina, *Národní kulturní komise 1947–1951*, s. 50.

24 NA, fond SPS, z Opisu NKK č. 4946/1949 z 30. 6. 1949 ve věci oprav zámku, kart. 316.

25 NA, fond SPS, NKK č. 4230/ 1949 Litomyšl, státní zámek, kart. 316.

26 Uvádí se zahradník Šebek ze zámku Žleby, zámečník Pavel ze zámku Hrádek u Nechanic, viz NA, fond SPS, Koncept NKK č. 3970/1949, kart. 316. Objevují se i další zaměstnanci NKK – kastelán zámku Hořovice Plecítý, truhlář, malíř a čalouník ze zámku Lednice, parketařské práce měl provádět kastelán zámku Veltrusy Eustach Kohlenberger, zednické práce p. Vančura ze zámku Žleby. Viz NA, fond SPS, Zápis o poradě dne 26. února 1949, kart. 316. Najatí brigádníci za provedenou práci dostali odměnu v podobě výletu na vybrané památky ve správě NKK (Lednice, Lysice, Opočno, Pernštejn, Valtice) – viz NA, fond SPS, dopis č. 7891/1949 z 3. října 1949, kart. 316. Odměnou byl také oběd a cigarety.

27 NA, fond SPS, z č. 4788/1949 NKK Litomyšl zámek, instalace objektu k 4. 6. 1949, kart. 316; dle dokumentu č. 4778/1949 bylo pro čalounické práce objednáno 10 250 čalounických hřebíků, 200 m čalounické lemovky, 1 svazek čalounické šňůry... viz NA, fond SPS, kart. 316.

Obr. 6. Pohled do stejné místnosti po reinstalaci do původní podoby hraběcí pracovny, zdroj: archiv NPÚ, ÚOP v Pardubicích, foto: Milan Křištof, 2022

Autorem prvotní interiérové instalace zámku Litomyšl byl samotný Zdeněk Wirth, jenž pro ni zvolil čtrnáct pokojů v prvním patře zámku. Interiéry měly navodit atmosféru prvé poloviny 19. století, kdy na zámku hrával na klavír malý Bedřich Smetana.²⁸ Pro první fázi instalace byly vybrány pokoje s původním nábytkem, lustry a obrazy, jejichž funkce měla vycházet z původního uspořádání zámku z dob Valdštejnů.²⁹ Z dalších památkových objektů, které nebyly určeny ke zpřístupnění, vybrali Zdeněk Wirth a jeho kolega Josef Scheybal stylově podobné zařízení.³⁰ K otevření a aktivnímu využití se připravovalo také zámecké divadlo z roku 1797. Jak stojí v zápisu o přípravách otevření zámku, mělo být na „tomto případě ukázáno, jakým způsobem bude nadále využito bývalých panských sídel ku prospěchu lidu a naší kultury“.³¹ Po zpřístupnění veřejnosti se očekával příjem ze vstupného ve výši 25 000 Kč za rok.

Muzeum bytové kultury počátku 19. století na zámku v Litomyšli zahrnovalo skutečně podle plánu čtrnáct pokojů, z toho deset v západním křídle (byly instalovány jako předsíň, velký sál, hráčský pokoj, pokoj dámy, ložnice, knihovna, průchozí pokoj neboli čítárna, velká jídelna, hudební salon s obrazy bitev, kredenční pokoj neboli předsíň s obrazy koní a čtveřice tzv. obytných pokojů či salonků v severním traktu).

28 NA, fond SPS, Zápis o poradě dne 26. února 1949 v litomyšlském zámku o přípravách k otevření zámku v červnu 1949, kart. 316, nebo ke srovnání UHLÍKOVÁ, Kristina, *Národní kulturní komise 1947–1951*, s. 193–194.

29 Z dopisu zaměstnance Národní kulturní komise Dr. Zengera z 26. ledna 1949, jenž působil v Oblastním inspektorátu v Hrádku u Nechanic, kam spadala také správa litomyšlského zámku, však vyplývá, že se počítalo se zpřístupněním zámku již v dubnu roku 1949 a bez využití sovozového mobiliárního fondu mohly být zařízeny tři pokoje – antekomora (myšlena někdejší kredenc s portréty koní, jídelna a sál bitev). Instalace měla být prozatímní a na základě sdělení pamětníků dřívějšího uspořádání. Viz NA, fond SPS, Litomyšl, státní zámek, provizorní instalace, čj. 859/1949, kart. 316.

30 UHLÍKOVÁ, Kristina, *Národní kulturní komise 1947–1951*, s. 193–194.

31 NA, fond SPS Zápis o přípravných pracech pro otevření zámku v červnu 1945 čj. 1854/1949, kart. 316.

Obr. 7. Pohled do hraběcí ložnice v minulé instalaci jako empírového salonu, zdroj: archiv zámku Litomyšl, foto: Věra Skálová, 2018

Detailní soupis vybavení vypracoval v roce 1951 historik umění Jaroslav Wagner.³² Pro instalaci byl jako základ použit kmenový mobiliář zámku Litomyšl. Především se jednalo o pevnou výzdobu určenou za Valdštejnů pro konkrétní místnosti (zejména panovnícké portréty ve velkém sále, obrazy hřebčinů v jídelně, obrazy bitev prince Evžena Savojského v pokoji tehdy označovaném jako hudební, kam byl umístěn také klavír, na nějž hrával šestiletý Bedřich Smetana, či biliárový stůl, a v neposlední řadě obrazy koní v kredenčním pokoji). Oproti materiálům NKK bylo v Litomyšli použito k doplnění mobiliáře dalšími předměty z dvaceti sedmi míst a také depozita NKK.³³ Přestože se nedalo během prohlídek muzeí bytové kultury vyhnout zmínce o historii a o majitelích exponátů, dbalo se na to, aby aristokraté nebyli příliš připomínáni. V Litomyšli to podtrhnul také fakt, že se ani žádné podobizny majitelů z rodu Valdštejnů nezachovaly.

V takové podobě, byť s drobnými obměnami, byla prohlídková trasa zámku Litomyšl prezentována do roku 1984, kdy došlo ke zrušení interiérové instalace a Národní muzeum zde vytvořilo expozici Muzea hudby s názvem Vývoj české hudební kultury. V prvním patře byla nejprve otevřena expozice Vývoj české hudební kultury od raného středověku do raného baroka s pozdějším dovedením do 19. století. Autorkami libreta byly odborné pracovnice Muzea hudby Alena Valšubová a Alena Chadová.³⁴ Pro tuto expozici došlo nejen k odstranění mobiliáře a jeho uložení do depozitářů, ale především k popření interiérů zámku jako celku. Napevno adjustované obrazy byly zakryty panely;

32 NA, fond SPS dodatky, čj. 11725/1951 Jaroslav Wagner, inventář instalovaných místností v I. patře zámku v Litomyšli 1951, kart. 85.

33 Jedná se o tyto svozy: Biskupice, Budeničky, Depozita NKK, Doksany, Hrubá Skála, Choceň, Choltice, Jilemnice, Kunratice, Lázně Bělohrad, Malá Skála, Malá Skála, Mladá Vožice, Nové zámky, Olešovice, Potštejn, Proseč, Rokytnice, Roztěž, Rück, Slatiňany, Veltrusy, Vinoř, Vlašim, Zámorsk, Žamberk, Sychrov – sběrna mohla zahrnovat i další původy.

34 PETRŮ, Jaroslav. Expozice Českého muzea hudby na zámku v Litomyšli, in: *Zprávy památkové péče*, 1992, roč. 52, č. 9, s. 27–30.

Obr. 8. Pohled do hraběcí ložnice po reinstalaci do původní podoby, aktuálně probíhá průzkum pro přípravu repliky původní tapety a doplnění obrazové výzdoby kolem postelí, zdroj: archiv zámku Litomyšl, foto: Petr Weiss, 2023

expozice pracovala v soudobém výstavním duchu s vitrinami, texty a popiskami. Každá taková realizace může být dočasná a dá se v budoucnu nahradit jiným instalačním přístupem. V interiéru litomyšlského zámku však došlo k nevratným destrukcím, při nichž bylo odstraněno funkční členění vytvořené na přelomu 18. a 19. století. Důkazem toho je odstranění alkovny v někdejší ložnici hraběnky i přes kategorické odmítnutí tohoto postupu restaurátorkou M. Valentovou, jež v roce 1984 prováděla restaurátorský průzkum v několika pokojích prvního patra zámku.³⁵ Do stejné kategorie spadá i likvidace kamení kávové kuchyně a dřevěných prosklených přepážek vymezujících koridor mezi výše uvedenou kuchyní a pokojem služky.

Po roce 1989 byla expozice Muzea hudby zrušena a navracena obdoba interiérové instalace inspirovaná Wirthovým scénářem.³⁶ V roce 2000 se podařilo v plném rozsahu a v nové kompozici zpřístupnit rovněž interiéry severního spojovacího traktu a enfilády východního křídla.³⁷

Reinstalace v roce 2021

Dlouhodobým cílem Národního památkového ústavu, územní památkové správy na Sychrově (dále jen NPÚ, ÚPS na Sychrově) je co největší možný návrat k původní podobě interiérů památkových objektů, které spravuje. Ani jedna z výše zmiňovaných interiérových instalací nenaplnila potřebu obnovení vzhledu zámeckých interiérů a nebyla zaměřena na konkrétní šlechtickou rodinu.

35 CINKOVÁ, Veronika, Malířství na zámku v Litomyšli v 18. a počátkem 19. století, in: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*, Regionální muzeum v Litomyšli ve spolupráci se Státním oblastním archivem Zámorsk, Státním okresním archivem Svitavy, Litomyšl 2005, s. 82.

36 Garantkou expozice zámku Litomyšl byla tehdy PhDr. Květa Křížová.

37 KŘÍŽOVÁ, Květa, Nová interiérová instalace v litomyšlském zámku, in: *Zprávy památkové péče*, 2001, roč. 61, č. 9, s. 296–297.

Obr. 9. Sonda do novodobé zazdívký tajných dveří z hraběcí ložnice do garderoby se zachovanou tapetou z 2. poloviny 19. století, která byla v ložnici odstraněna před zpřístupněním zámku v roce 1949, zdroj: zámek Litomyšl, foto: Petr Weiss, 2023

Obr. 10. Detail tapety po odstranění zazdívký tajných dveří z hraběcí ložnice do garderoby, zdroj: zámek Litomyšl, foto: Petr Weiss, 2023

Po vzniku NPÚ, ÚPS na Sychrově byla ze strany odboru správy a prezentace kulturního majetku představena nová koncepce, jež počítala na první trase v západním křídle s vývojem interiérů podle jednotlivých generací majitelů.³⁸ Díky zápůjčkám a drobným výkupům se podařilo shromáždit část portrétní galerie rodu Trauttmansdorffů a Valdštejnů-Vartenberků. Bylo to vůbec poprvé, kdy se v expozici prezentovaly rodové podobizny skutečných uživatelů zámku. Zároveň došlo k zahájení restaurování části kmenového mobiliárního fondu.

První instalační retuše zahrnovaly biliárový sál a jídelnu (odkud byly do Opočna vráceny židle, které byly nahrazeny kmenovými židlemi z Litomyšle, patřícími do této jídelny). V rámci instalačních prací byl zcela zařízen modrý pokoj a dámský salon. Podařilo se vyhledat a přepsat inventáře z rodového archivu Valdštejnů z roku 1806 a 1820.³⁹ Druhá trasa v severním spojovacím traktu a východním křídle měla v budoucnu představit další příslušníky rodu Valdštejnů v rámci hostinských pokojů. Realizace však nebyla s ohledem na provozní možnosti dokončena.

V roce 2020 byl komisí ředitele NPÚ, ÚPS na Sychrově pro interiérové instalace schválen nový plán reinstalace první trasy zámku Litomyšl, jenž částečně z původního konceptu z roku 2013 vychází.⁴⁰ Oproti tehdejší koncepci však plně navrácí původní podobu zámeckým interiérům. Okruh probádaných inventářů se podařilo rozšířit o soupisy zahrnující období 1825–1848, kdy zámek patřil hraběti Antonínovi I. z Valdštejna-Vartenberka a jeho choti Kajetáně, roz. z Fünfkirchen.⁴¹ Komparací inventářů, dochovaného

38 Autorem této koncepce z roku 2013 je Mgr. Vladimír Tregl.

39 SOA Zámorsk, Vs. Litomyšl, Inventář zámku 1806, inv. č. 12544, sign. B.VI.2; SOA Zámorsk, Vs. Litomyšl, Inventář zámku 1820, inv. č. 12559, sign. B.VI. 2.

40 NPÚ, ÚPS na Sychrově, WEISS, Petr, Popis reinstalace zámku Litomyšl, 2020. Autory instalačního plánu z roku 2020 jsou Mgr. Petr Weiss a Bc. Petr Ťažký, archivní rešerše zpracovali Mgr. Adam Rejha, Mgr. Petra Načeradská, realizační tým: Bc. Martin Havlíček, Mgr. Kateřina Rainišová, Bc. Petr Ťažký, Mgr. Petr Weiss.

41 NA, fond Zemský soud Praha, kart. příloh k pozůstalostnímu spisu Antona Waldstein-Wartenberga, kart. 1345.

Obr. 11. Otevřený tapetovaný průchod z garderoby do hraběcí ložnice po mnoha desítkách let, zdroj: zámek Litomyšl, foto: Petr Weiss, 2023

mobiliáře, výzdoby interiérů a také vyhodnocením známých skutečností rodové historie byla k instalaci zvolena tato fáze předposlední generace Valdštejnů, u níž se vývoj zámeckých interiérů zámku Litomyšl zastavil, a tak zároveň umožňuje plynulou prezentaci všech předchozích etap. Sledované období zároveň představuje vrchol působení rodu Valdštejnů-Vartenberků v Litomyšli. Poslední hraběcí pár se těšil značné oblibě místního obyvatelstva. Naposledy bylo naplno využíváno zámecké divadlo z roku 1797. Majitelé podporovali společenské a kulturní dění ve městě, jehož se sami aktivně účastnili. A stali se dokonce prvními posluchači nadaného Bedřicha Smetany, jenž se narodil v zámeckém pivovaru. Výsledná interiérová instalace je kompromisem mezi historickou skutečností determinovanou inventáři a možnostmi danými zachovaným mobiliárním fondem. Podstatný vliv na utváření prohlídkové trasy má rovněž návštěvníkový provoz, gradace prohlídky, logická posloupnost, aktuální potřeba vyprávění příběhů o reálných uživateli zámku. Inventář z roku 1848, který má mapovat interiéry z doby předposlední generace Valdštejnů, však není tak obsáhlý, co se týče konkrétních osobních předmětů a obrazů, proto ve finální instalaci pracujeme s kombinací inventářů a své místo v interiéru mají také věci, případně jejich analogie, jež užíval otec hraběte Antonína I. hrabě Jiří Josef.

První trasa zahrnující interiéry západního křídla představuje historii zámku od založení Pernštejny roku 1567 až po rod Valdštejnů-Vartenberků. Reprezentační pokoje (audienční sál, zelený rohový pokoj, modrý pokoj neboli bibliotéka, velká jídelna) doplňuje hraběcí byt (pracovna, ložnice, čítárna, biliárový sál, dámský salon, hostinská ložnice) a nezbytné zázemí (kávová kuchyně s ubytováním služky a velká předsíň neboli kredenc) a končí v domácím divadle v přízemí zámku.

Reinstalace se týkala také první arkády, kde výklad začíná nejstarší historií a architekturou zámku, neboť sem do okenních výklenků jižní strany byly navraceny původní

dřevěné lavice dle historické ikonografie. Do té doby sloužily běžnému použití návštěvníky zámku v přízemí arkádového nádvoří.

Přes antekameru nazývanou v inventáři z roku 1806 také jako předsíň myslivců s rodokmeny Valdštejnů a portréty významných předků – Albrechta z Valdštejna či Adama z Valdštejna se návštěvník dostává do hlavního sálu s adjustovanými podobiznami Marie Terezie, Františka Štěpána Lotrinského a Josefa II. Těmito plátny vzdávali Valdštejnové hold panovníci, jež umožnila v roce 1758 rozšíření rodového jména a polepšení erbu o přízvisko vymřelého rodu Vartenberků, z jehož rozrodu Valdštejnové spolu s dalšími panskými rodinami pocházeli. Na místo byly navraceny původní zlacené konzolové stoly, doplněny kmenové židle pro naznačení umístění orchestru, jehož existence v sále je v inventářích uvedena. Za mimořádný počin během reinstalace lze považovat restaurování čtyř rokokových židlí, jež přes sedmdesát let odpočívaly ve špatném stavu v depozitáři. Tyto židle pocházejí nejspíše z doby hraběte Jiřího Kristiána z Valdštejna-Vartenberka, který se ujal správy rodového majetku roku 1765. Jejich existence je doložena ve všech výše uvedených soupisech vybavení zámku Litomyšl (1806, 1820 a 1848). Přesnou dataci vzniku židlí bude nutné ještě ověřit studiem ve starších inventářích. Nicméně víme, že židlí bylo celkem třicet šest a tvořily vybavení hlavního reprezentačního sálu. Tento nábytek se v zámku nalézal po tři další generace Valdštejnů, a dokonce i za knížat Thurn-Taxisů. Židle jsou totiž zachyceny hned na dvou dobových snímcích – na fotografii sálu z roku 1916 ze sbírek fotoarchivu NPÚ⁴² a na fotografii z roku 1931 ze sbírek Regionálního muzea Litomyšl,⁴³ kdy byla v sále slavnostně zahájena výstava *Jirásek a Litomyšl*. Z fotky je velmi dobře vidět, jak přítomní hosté v hojném počtu sedí na těchto historických židlích. Seznam vybavení zámku z roku 1947 tyto židle neuvádí, nebo není úplný. Tzv. černá kniha kmenového mobiliáře z roku 1953 už eviduje pouze zbylé čtyři kusy, které byly také předmětem nedávného restaurování. Při průzkumu bylo potvrzeno, že židle měly oproti poslednímu stavu odlišnou barevnost – restaurováním jim byl navrácen odstín slonovinově bílé barvy, již doplňovala zelená linka. Vedlejší zelený rohový pokoj byl zařízen sedací soupravou s černě lakovanou pohovkou a šesti židlemi; tento sedací set byl nahrazen původní empírovou sestavou se dvěma pohovkami, trojicí židlí a křeslem. Po roce 2013 došlo při restaurování k nahrazení nepůvodního sametového potahu červené barvy zelenou tkaninou s pruhy, jež barevně ladí do obdobně provedeného tónu klasicistní výmalby stěn od malíře Dominika Dvořáka. Při výkladu zde donedávna tolik chybějící podobizny majitelů zastupují reprezentativní olejomalby hraběte Františka Václava z Trauttmansdorffu, jeho nejstarší dcery Eleonory Lucie a jejího chotě hraběte Františka Jindřicha Šlika, původem právě ze šlikovského zámku Jičíněves z hruborohozického mobiliárního fondu.

Za Valdštejnů na stěnách visely obrazy popisované jako Romeo a Julie, Léda či kopie Correggiova obrazu *Jupiter a Ió*. V mobiliárním fondu zámku Litomyšl se dosud zachovala poměrně početná kolekce obrazů v jednotných zlacených rámech s vyobrazením italských krajín, ale také žánrových či mytologických výjevů, z nichž se podařilo pro dvojici pokojů přiléhajících k hlavnímu sálu uspořádat tematicky i stylově podobné dekorativní sestavy a rozevěsit je do volných nástěnných zrcadel. Vzhledem k tomu, že obraz Lédy s labutí se v této sbírce zachoval, dá se usuzovat, že se jedná o torzo někdejší obrazárny pro reprezentační pokoje zámku Litomyšl. Vedlejší modrý pokoj sloužil také jako příruční knihovna se dvěma knihovními skříněmi či šesticí mahagonově mořených židlí. Knihovny se podařilo nahradit velkým empírovým otevřeným knihovním regálem a sedací soupravou stejného stylu. Na své místo se vrátila také dvojice sádrových bust bohyně Diany a Venuše. V sychrovských svozech se podařilo dohledat model loveckého zámku Lichtenwald, který se později za Valdštejnů dostal na další rodové sídlo v Doksech. Do této místnosti jej umísťuje inventář z roku 1820. Vedle toho se zde nacházel také model zámku Duchcov, jenž byl také Valdštejny převezen na zámek Mnichovo Hradiště, v jehož knihovně se dodnes nachází také model zámku Litomyšl. Rodové

42 Fotoarchiv NPÚ, Fotografie inv. č. F 26296, autor B. Vavroušek.

43 Sbírký Regionálního muzea Litomyšl, Fotografie inv. č. 22P-D-295, autor Centropress.

Obr. 12. Pohled do čítárny v 60. letech 20. století, zdroj: fotoarchiv NPÚ, generální ředitelství, foto: Čestmír Šíla, 1964

podobizny zde zastupuje první generace Valdštejnů – hrabě František Josef a jeho choť Marie Josefa, nejmladší dcera Františka Václava z Trauttmansdorffu, jež vydala pro Valdštejny Litomyšl. Nechybí ani obrazy koní z litomyšlských panských chovů, nalezené v mobiliárním fondu zámku Slatiňany a označené původem Lipník nad Bečvou, přičemž značka Li mohla být snadno zaměněna s označením zámku Litomyšl.

Další dvě místnosti již tvořily privátní byt hraběcího páru. První z nich je pracovna, v níž se nacházel psací stůl či nábytek z třesňového dřeva. Za hraběte Jiřího Josefa na stěně visely také podobizny pana hraběte a jeho manželky, případně podobizna vítěze nad Napoleonem, knížete Karla ze Schwarzenbergu, která byla při reinstalaci nahrazena analogickým grafickým portrétem ze svozů. Na místo se dostal také adekvátní psací stůl s několika zásuvkami z původního vybavení zámku. Na stěnách visí olejomalby s portréty dalších generací Valdštejnů z hruborohozeckých svozů původem z Hrubé Skály, která Valdštejnům také patřovala; portrét hraběte Antonína I. se podařilo získat výkupem od soukromého vlastníka, portrét hraběte Františka, bratra hraběte Jiřího Josefa, jenž padl za napoleonských válek, byl zapůjčen ze svozu lysického zámku. Pro úplnost rodové portrétní galerie a posoupnosti byly pro instalaci vytvořeny kopie podobizny hraběnky Kajetány a hraběte Jiřího Josefa ze svozových fondů zámku Duchcov, původem ze zámku Doksy, formou tisku na plátno a vsazením do historických rámců. Rohová sedací souprava z kmenového fondu byla navracena z dlouhodobé zápůjčky, aby obohatila nepočetný soubor původních sedacích souprav zámku Litomyšl. Působení hraběte Jiřího Josefa a jeho syna Antonína I. ve vojenských službách během napoleonských válek připomínají grafiky známých bitev u Aspern, u Lipska či u Waterloo. Oba Valdštejnové doprovázeli dokonce císaře Františka I. a tehdejšího korunního prince Ferdinanda při mírových jednáních do Paříže, což připomenou polychromované sádrové reliéfy s podobiznami obou Habsburků, opět z dosud nevyužitého kmenového fondu. V tuto chvíli

Obr. 13. Pohled do čítárny v minulé instalaci, zdroj: archiv zámku Litomyšl, foto: Věra Skálová, 2018

jsou však kvůli značnému poškození restaurovány. Stěny místnosti jsou opatřeny pouze nevzhledným bílým nátěrem, nedávný restaurátorský průzkum prokázal monochromní nátěr cihlově rezavého odstínu, který však dobově nekoresponduje s malířskou výzdobou stropu. Mladší podobu této místnosti známe z fotografie pořízené na počátku 20. století, kdy zde ještě zůstala zachována druhorokoková ložnice z doby pobytu císaře Františka Josefa I. Její stěny jsou pokryty papírovou tapetou jemného dekoru, k níž náleží také výmalba stropu v navrátilovském stylu, jež je od stropu oddělena papírovou bordurou. Tapeta vzala za své během prvotního zpřístupnění zámku pro veřejnost, kdy platila jiná kritéria pro určování umělecké hodnoty.

Další místnost sloužila hraběti Jiřímu Josefovi jako pánská ložnice. V době jeho syna Antonína I. byla na svou dobu velice moderně využívána již jako společná manželská ložnice. Jediné dvě zachované litomyšlské postele z ořechového dřeva s prohnutými pelestmi odpovídají popisu v inventáři. Postele byly dekorovány modrými nebesy sepjatými hraběcí korunou. Tento heraldický motiv užitý v textilní výbavě nábytku se objevuje i ve Valdštejnském paláci v Praze. Pro instalaci této ložnice byla rekonstruována nebesa biedermeierského střihu se zlacenou korunou dle slovního popisu v inventáři. Nechybí ani náznak hygienického zázemí v podobě pánského holicího zrcadla či toaletního stolu se zrcadlem v okenním výklenku. Také tato místnost si zachovala druhorokokový strop a na stěnách papírovou borduru. Stejně jako ve vedlejší pracovně se zde dá očekávat dekorace stěn papírovou tapetou, o jejíž podobě jsme dosud neměli žádné povědomí, a tak místnost zůstala také pouze se starým bílým nátěrem, pod nímž restaurátorský průzkum prokázal stejnou barevnou vrstvu jako v pracovně.

Enfiláda dále pokračovala místnůstkou vtěsnanou nad hlavní schodiště, kterou využívali Valdštejnové jako čítárnu díky dvěma pohovkám umístěným do okenních výklenků. Do dnešní doby se zachovala také kachlová kamna a jejich identická dřevěná protějšková maketa sloužící nejspíše jako skříňka k uložení knih. O těchto artefaktech se však inventáře nezmiňují. V instalaci se tato „kamnoskříň“ objevuje naposledy v padesátých letech 20. století, jak ji zachytil záznam v černé knize.⁴⁴ Pro zchátralý stav vlivem pů-

44 NPU, ÚPS na Sychrově, zámek Litomyšl, černá kniha zámku Litomyšl, 1953.

Obr. 14. Aktuální pohled do čítárny po reinstalaci se zrestaurovanou knihovni skříní ve tvaru kamen, zdroj: archiv zámku Litomyšl, foto: Petr Weiss, 2023

sobení dřevokazného hmyzu, zatečení a dlouhodobé neúdržby musela být v loňském roce zrestaurována. Průzkumem byla potvrzena její původní polychromie na způsob šedočerné žulové struktury se zelenými palmetami. Pandán v podobě skutečných kamen tuto barevnost ztratil už v padesátých letech. Restaurátorský průzkum ji potvrdil alespoň na straně přiléhající ke stěně, kam nebylo možné při poslední barevné změně tohoto topného tělesa zasáhnout.

Velká jídelna si uchovala svou původní podobu téměř beze změny díky rozměrným plátnům s vyobrazením císařských hřebčinů a stájí v Nedošíně, které založil již hrabě František Václav z Trauttmansdorffu. Stěžejní je také soubor původních jídelních židlí ve stylu biedermeieru či nástěnné svícny. Zbylé vybavení nahrazují analogické svozy – jídelní stůl, případně kredence z třeshňového dřeva, nechybí ani několikadílný paraván. Stolní náčiní ani porcelánové servisy se z původního fondu nezachovaly a jsou plně nahrazeny z bohatého svozového mobiliáře. Vedlejší bitevní sál dostal své pojmenování podle olejomalb s vojenskými scénami prince Evžena Savojského, jenž se stal svědkem Trauttmansdorffovy dcery Marie Josefy při sňatku s hrabětem Františkem Josefem z Valdštejna. Z původního zařízení se zachoval velkolepý biliárový stůl a svozovou sedací soupravu nahradila kmenová kolekce půlkruhových křesel, z nichž tři byly pro reinstalaci zrestaurovány a ujednoceny čalouněním. Inventáře zde uvádějí několik hráčských stolků, jejichž počet se v průběhu necelých padesáti let měnil. V instalaci byly uplatněny tři stoly v různém provedení ze svozového fondu. Aktuálně však ještě probíhají restaurátorské práce na dvou párových hranatých svozových herních stolicích, s nimiž se v interiéru pro ujednocení kompozice počítá. Ryze pánský hráčský sál stídal salon hraběnky Kajetány z Valdštejna vybavený rohovou pohovkou s květovaným potahem, menší pohovkou stejného čalounění a pohodlnými židlemi a křesly. Nechyběly

Obr. 15. Pohled do kávové kuchyně s ještě zachovalou přepážkou na archivním snímku z pořadu Československé televize *Česká dostaveníčka* z roku 1976 v režii Ivo Paukerta, zdroj: archiv zámku Litomyšl, 1976

ani černé stoly a piano. Obdobný sedací nábytek se v mobiliárním fondu nacházel a již při první fázi instalace po vzniku NPÚ, ÚPS na Sychrově byl umístěn do této místnosti společně s klavírem, na nějž podle tradice hrával malý Bedřich Smetana k velké radosti hraběnky-vdovy Marie Františky z Hohenfeldu, matky pána domu hraběte Antonína I. Při restaurování byl pod dožilým nepůvodním čalouněním sedací soupravy nalezen dokonce fragment historické textilie s květinovými motivy, který se stal inspirací pro nový potah. Tato místnost byla v době konfiskace dekorována papírovými tapetami patrně ze stejného období jako v případě tapety v pracovně hraběte. V roce 1957 byly provedeny sondy restaurátorkou Hanou Žežulovou, při nichž byla zjištěna existence osmi maleb iluzivních krajin, což následně vedlo také k likvidaci této dobové mladší tapetové výzdoby a navazujícímu restaurování objevených výjevů připsovaných malíři Dominiku Dvořákovi.⁴⁵ Následující místnost je v inventáři z roku 1806 označována jako ložnice vznešené paní hraběnky a společně s předešlým salonem tvořila součást dámského apartmá. Hraběnkou, jež naposledy trvale užívala tuto ložnici, byla již zmiňovaná matka hraběte Antonína I. Marie z Hohenfeldu v době, kdy ještě sama působila jako paní domu. Zařízení ložnice tvořila dvojité postel z tvrdého dřeva s nebesy vytvarovanými do kupole s pérovou chocholkou, červeným damaškovým závěsem a podobným přehozem. Nechyběl ani psací stůl, kanape, židle či piano, jež bylo v další generaci patrně přesunuto do vedlejšího dámského salonu. V pozůstalostním inventáři po smrti hraběte Antonína I. z Valdštejna z roku 1848 je tato ložnice ze seznamu vynechána, což může dokládat, že v době soupisu byla zcela prázdná. Z monografie Františka Laška *Po stopách litomyšlských Valdštejnů*⁴⁶ se však dozvídáme, že se zde nacházely dvě postele s jednoduchými nebesy nad nimi, umývadlo, klekátko, pohovka, stoly či stará vykládaná truhla. Tato původně hraběnkina ložnice za předposlední generace

45 NA, fond SPS, spis čj. 8140/1958 státní zámek Litomyšl, kart. 317.

46 LAŠEK, František, *Po stopách litomyšlských Valdštejnů a jich doby*, Litomyšl 1936.

Valdštejnů sloužila pouze k příležitostnému ubytování nejbližších členů rodiny. Jak už víme, hraběnka Kajetána sdílela netradičně společnou ložnici se svým chotěm. Při re-instalaci byl využit svozový, černě dýhovaný soubor empírového nábytku s mosaznými aplikacemi tvořený sedací soupravou s pohovkou, židlemi, křesly, dvojicí postelí, stolu a sekretáře s výklopnou psací deskou. Na stěny ložnice byly rozvěšeny s výjimkou portrétu duchcovského Valdštejna hraběte Josefa Karla Emanuela, jenž zaměstnával Giacomu Casanovu jako knihovníka, kopie obrazů z duchcovského fondu, původem z Doks, formou tisků na plátno. Díky tomu zde nechybí portréty synů Antonína I. a Kajetány: staršího hraběte Jiřího, v rodině zvaného Žorž, s jeho morganatickou manželkou Antonií, roz. Boudovou, a kopie dětského portrétu mladšího syna a dědice litomyšlského panství Antonína II., jenž byl roku 1855 nucen zámek prodat v dražbě Thurn-Taxisům. Svého důstojného umístění se dočkala také kmenová plátna z 18. století s vyobrazením zvěře a rodových erbů Valdštejnů.

V roce 1984 došlo kvůli zřízení Muzea hudby ke zničení dřevěných příček vymezujících ložnici s výklenkem pro postele (tzv. alkovnu) a dalších menších kabinetů, z nichž jeden sloužil jako toaletní pokoj. Likvidaci nezastavil ani fakt, že příčky byly malířsky dekorovány květinovými vzory. Nedochovaný toaletní pokoj supluje alespoň umístění komody s mycí soupravou a zrcadlem v okenním výklenku. Z inventáře vyplývá jeho vybavení v podobě lampy, dvou stojanů s přihrádkami a bronzovými úchyty a zásuvkou z mahagonového dřeva, velké stojící zrcadlo v černém leštěném rámu, křeslo a dva taburety. V prostoru za dnes již nezachovanou alkovnou se nacházely noční stolky a náčiní pro přípravu kávy a čaje. Dekorován zůstal do dnešní doby pouze strop ložnice, zatímco stěny byly po zničení historických příček opatřeny pouze bílým vápenným nátěrem. Při stavebních čistkách nedošlo ani ke sjednocení podlah po vybouraných příčkách, a tak je dodnes patrné původní rozdělení prostoru.

Také další komnaty byly ochuzeny o zajímavé dobové členění. Jednalo se o pokoj komorné vybavený dvěma postelemi, větším a menším stolem z tvrdého dřeva, šesti židlemi z tvrdého dřeva či visacími hodinami. Odstraněním dřevěných prosklených příček vznikl jednotný prostor, jenž je na pravé straně při průchodu z ložnice opatřen prkennou podlahou, která vyčleňovala pokoj pro komornou. Sem byly umístěny postel z třešňového dřeva, jednoduchá pohovka a židle ve stylu biedermeieru a prosklená dýhovaná skříň se závěsem. Levá strana prostoru s původní cihelnou dlažbou sloužila jako kávová kuchyně a také k dohřívání jídel. Při reinstalaci byla do tohoto prostoru umístěna maketa menšího zděného sporáku, doloženého na černobílé fotografii uložené v archivu zámku Litomyšl, doplněná nádobím i měděnými pečicími formami ze svozového fondu, a kredenční skříň. Za pokojem komorné se nachází ještě další místnost bez oken, která mohla sloužit jako někdejší garderoba hraběnky. Sled místností od hraběčiny ložnice není kvůli odstranění příček úplně jasný, a tak přesně nevíme, zda k uložení dámské garderoby sloužil druhý ze zničených kabinetů v těsné blízkosti ložnice, nebo kumbál za pokojem komorné. Vzhledem k tomu, že inventář zmiňuje v garderobě delší, hnědě mořenou skříň s oblečením, dvojici menších šatních skříní a dvě starší židle, dá se vyvozovat, že k tomu účelu sloužil prostornější kumbál vedle místnosti pro komornou. V současnosti není pokoj instalován, jelikož prozatím slouží jako příruční sklad. Poslední místnost první prohlídkové trasy je zdobena známými reprezentativními plátny s vyobrazením trauttmansdorffských a valdštejnských koní. Z toho se v předchozích prezentacích vyvozoval honosný účel této předsíně u velké jídelny. Pravý účel však potvrzují všechny tři posuzované inventáře, které místnost označují jako kredenc. V nízkých podlouhlých biedermeierských komodách bylo uloženo nádobí a stolní sklo. Inventář z roku 1820 uvádí dvanáct sklenic na šampaňské, deset sklenic na likér a sérii sklenic na víno o různém objemu. V kredenci se také umývalo nádobí ve speciální mycí komodě, jejíž podobu však neznáme. Manipulaci s vodou nepřímo dokládá také původní podlaha z dubových fošen namísto klasických parket, jež by tímto mokřým provozem trpěly. Reinstalací tak dostala původní podobu i tato místnost. Pod velká plátna u čelní stěny byly rozmístěny svozové komody z třešňového dřeva k uložení nádobí, prostřední část místnosti zaplnil přípravný stůl. Množství porcelánového

Obr. 16. Pohled na původní sporák v kávové kuchyni, zdroj: archiv zámku Litomyšl, 70. léta 20. století

nádobí i skla bylo nahrazeno adekvátními svozy. Prohlídkový okruh graduje návštěvou domácího divadla hrabat Valdštejnů v přízemí zámku.

Doplněním honosných reprezentačních prostor o kmenový mobiliář, případně o analogické svozy, a rehabilitací privátních a obslužných prostor došlo k naplnění metodologických principů Národního památkového ústavu i snazšímu pochopení uspořádání památkového objektu při prezentaci veřejnosti. Zároveň se podařilo upřesnit povědomí o zaniklé výzdobě či dobovém členění hraběcích apartmá, jež napomůže v pokračující rehabilitaci a obnově zámeckých interiérů. Pozoruhodným počinem během vzniku této studie je bezesporu rovněž vybourání novodobé příčky z dutých cihel za skrytým průchodem v čelní stěně hraběcí ložnice vedoucí do garderoby a odtud dále do pokoje komorníka. Odstraněním zazdívký byl učiněn překvapivý nález intaktně zachovaných papírových tapet z doby úprav zámku pro ubytování císaře Františka Josefa I., které byly sejmuty během příprav zámku na zpřístupnění na přelomu 40./50. let 20. století. Neméně záslužným počinem pro zachování autenticity památky světového významu je úprava již schváleného projektu v rámci probíhající generální rekonstrukce zámku Litomyšl, která zamezila plánovanému obnovení toalet v těsné blízkosti hraběcí ložnice. Nález šablonové výmalby umožnil vybourání dožilých záchodů z 80. let 20. století, restaurování a rehabilitaci místnosti do podoby pokoje hraběcího komorníka popisovaného v zachovaných inventářích.

Svébytné místo v interiérové instalaci získal v severním spojovacím traktu jako samostatný okruh zcela nově také knížecí rod Thurn-Taxisů, jemuž ještě před zakoupením Litomyšle v nucené dražbě patřilo panství s hradem Rychmburk a zámky Karlštejn

Obr. 17. Aktuální pohled do kávové kuchyně s replikou kamen, zdroj: archiv zámku Litomyšl, foto: Petr Weiss, 2023

a Chroustovice na Chrudimsku. Apartmá pro příležitostný pobyt Alberta, osmého knížete z Thurn-Taxisu, a jeho choť arcivévodkyni Margaretu Rakouskou využívá jednak zachovaný a doposud neprezentovaný fond rodových portrétů původem z Litomyšle či Rychmburku, ale také dosud plně nevyužitý svaz z nepřístupného zámku Biskupice, který patřil sekundogenituře rodu Thurn-Taxisů. Přestože Thurn-Taxisové Litomyšl trvale neobývali, nová trasa vychází z předpokladu, že zde muselo být zařízeno apartmá pro příležitostný pobyt majitele. A i když neznáme podobu interiéru v tomto období, řídíme se dobovými analogiemi rozvržení aristokratických interiérů z přelomu 19. a 20. století a druhá trasa je příběhem této významné aristokratické rodiny.

Funkci hostinského traktu v severním křídle výrazně umocnilo zpřístupnění apartmá císaře Františka Josefa I., jenž roku 1889 u Thurn-Taxisů pobýval během vojenských manévřů v okolí Litomyšle. Presentaci této méně známé historie zámku napomáhá i skutečnost, že někdejší císařem odmítnutá nevěsta princezna Helena Bavorská se nakonec provdala k řezenským Thurn-Taxisům a dlouhá léta spravovala také české statky včetně Litomyšle místo předčasně zemřelého manžela a staršího syna. Období Thurn-Taxisů mezi roky 1855–1945 tak uzavírá prezentaci privátní epochy litomyšlského zámku. Apartmá císaře Františka Josefa I. vychází ze zachovaných fotografií z té doby a je instalováno zčásti v autentických prostorech.⁴⁷

47 Pro další instalační práce se v Litomyšli nově nabízejí prostory severního spojovacího traktu a částecně také enfiláda východního křídla druhého patra, kam mohou být instalovány pokoje hraběnkyní-vdovy Marie Alžběty z Hohenfeldu, pokoje mladších členů rodiny a hostinské apartmá.

Summary

The Litomyšl Castle, a heritage site inscribed on the UNESCO World Heritage List since 1999, was the first state heritage site to be administered by the National Cultural Property Management Commission on 1 May 1947 and preparations for the opening of the castle began immediately afterwards, which took place during the celebration of the 125th anniversary of the castle's founding. The interior installation of fourteen selected rooms on the first floor in the form of a so-called museum of the residential culture of the Empire and Second Rococo periods fulfilled the then principles for the creation of exhibitions of castles and chateaux. Its author was the chairman of the National Cultural Commission, Zdeněk Wirth. Since only part of the original furnishings was preserved (primarily the large canvases depicting horses in the castle dining room or the cupboard sideboard and the battle scenes with Prince Eugene of Savoy), the installation had to be carried out with considerable help from furnishings brought from more than

twenty other places in the Czech Republic. This monumental installation was replaced in 1984 by a purely museum-like exhibition of the Museum of Music, which caused irreversible damage to the original layout (demolition of the painted partitions of the alcove of the former Countess's bedroom, etc.) and interior decoration, which followed the stylistic purges of the late 1940s and early 1950s in the form of the removal of younger wallpaper, stones, etc. The rehabilitation of the interiors took place only after 1989, when the historical furniture fund was returned to its original place and in 2000 the second visitor route was opened after restoration. After the establishment of the National Heritage Institute's Administration at Sychrov in 2013, the existing approach to the presentation of the valuable interiors of Litomyšl Castle had to be reassessed, and so two installation plans (2013 and 2020) were gradually agreed, thanks to which it was possible to restore the interiors of the castle to their original appearance in 2021.

Prameny a literatura

Archivní a sbírkové fondy

Národní archiv, fond Státní památková správa (1953–1958)

Národní archiv, fond Státní památková správa (1945)1953–1958(1964) – dodatky

Národní archiv, fond Zemský soud Praha (1783–1850)

NPÚ, ÚPS na Sychrově, zámek Litomyšl, černá kniha zámku Litomyšl, 1953

NPÚ, ÚPS na Sychrově, komise pro interiérové instalace, WEISS, Petr, Popis reinstalace zámku Litomyšl, 2020

NPÚ, ÚPS na Sychrově, texty pro průvodce, WEISS, Petr, Státní zámek Litomyšl, I. trasa – Zámek za Valdštejnů, Litomyšl 2021

NPÚ, ÚPS na Sychrově, texty pro průvodce, WEISS, Petr, Státní zámek Litomyšl, II. trasa – Zámek za Thurn-Taxisů, Litomyšl 2021

NPÚ, Generální ředitelství, fotoarchiv, fotografie státního zámku Litomyšl

Regionální muzeum Litomyšl, fond Fotoarchiv (pol. 19. století – konec 20. století)

Státní oblastní archiv Zámorsk, fond Velkostatek Litomyšl (1533–1949)

Literatura a vydané prameny

BLAŽÍČEK, Oldřich, Jakub, *Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů*, Ústí nad Labem 1983.

CINKOVÁ, Veronika, Malířství na zámku v Litomyšli v 18. a počátkem 19. století, in: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*, Regionální muzeum v Litomyšli ve spolupráci se Státním oblastním archivem Zámorsk, Státním okresním archivem Svitavy, Litomyšl 2005, s. 53–85.

CHARVÁTOVÁ Ema, Státní kulturní majetek ve správě Národní kulturní komise, *Československo*, 1950, č. 5, s. 193–201.

KONEČNÝ, Stanislav, Císařské manévry v okolí Litomyšle v roce 1889, in: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*, Regionální muzeum v Litomyšli ve spolupráci se Státním oblastním archivem Zámorsk, Státním okresním archivem Svitavy, Litomyšl 2009, s. 301–312.

KŘÍŽOVÁ, Květa, Nová interiérová instalace v litomyšlském zámku, *Zprávy památkové péče*, 2001, roč. 61, č. 9, s. 296–297.

LAŠEK, František, *Po stopách litomyšlských Valdštejnů a jich doby*, Litomyšl 1936.

MUCHKA, Ivan, Bílá místa péče o hrady a zámky po roce 1945, in: *Bulletin*, Státní ústav památkové péče, Praha 1992, s. 139–140.

MŽYKOVÁ, Marie, Ke koncepci a vývoji instalací zpřístupněných hradů a zámků 1945–1990, in: *Bulletin*, Praha, Státní ústav památkové péče, 1991, s. 115–153.

NAČERADSKÁ, Petra, *Po stopách Valdštejnů*, Praha 2020.

PETRŮ, Jaroslav, Expozice Českého muzea hudby na zámku v Litomyšli, *Zprávy památkové péče*, 1992, roč. 52, č. 9, s. 27–30.

RACKOVÁ, Eliška, *Zámek Litomyšl. Malá kniha o velkém stavení*, Litomyšl 2021.

UHLÍKOVÁ, Kristina, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004.

WEISS, Petr, *Specializované muzejní expozice na českých hradech a zámcích jako jeden z instalačních záměrů po jejich převzetí do vlastnictví státu*, nepublikovaná bakalářská práce, Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2004.

WEISS, Petr, *Specializované muzejní expozice na zámku Jemniště*, nepublikovaná diplomová práce, Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2006.

Mgr. Petr Weiss (nar. 1980)

Národní památkový ústav, územní památková správa na Sychrově
weiss.petr@npu.cz

V roce 2006 vystudoval obor muzeologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, kde obhájil diplomovou práci na téma *Specializované muzejní expozice na zámku Jemniště*. V Národním památkovém ústavu působí od roku 1998 (správa Státního zámku Veltrusy, Hořovice, Sychrov jako vedoucí návštěvnického provozu či správce depozitáře, ÚOP v Liberci jako náměstek ředitele pro správu památkových objektů, ÚPS na Sychrově jako vedoucí odboru správy a prezentace kulturního majetku). V letech 1999–2001 absolvoval rekvalifikační studium památkové péče. Od roku 2013 pracuje jako kastelán (2013–2020 zámek Zákupy, od roku 2020 zámek Litomyšl). Profesně se zabývá poválečným zpřístupňováním hradů a zámků, je spoluautorem několika interiérových instalací hradů a zámků ve správě NPÚ (Hrubý Rohozec, Grabštejn, Lemberk, Litomyšl, Zákupy), podílí se na vědecko-výzkumných úkolech NPÚ v oblasti správy a prezentace mobiliárních fondů (spoluautor metodiky interiérových instalací) a správy a provozu památkových objektů (spoluautor metodiky Rukověť kastelána).